

Lengyel József: Argonidész hajói

Féltucatnyi kötet jelent meg eddig a Lengyel József életművét tartalmazó sorozatból. A kisalakú, fehér borítójú, szerény, vékony kötetek mellé most egy újabbat tehetünk könyvespolcunkra. A címe: *Argonidész hajói*. Az életműkiadást figyelők észrevehették, hogy a kötetekben nem megírásuk sorrendjében jelennek meg az egyes művek. Egyikben régebbi írások találhatók, a közvetlenül utána megjelenőben teljesen újak, a harmadikban a pálya kezdetéről valók. Most, az újabb kötetben, az Argonidész hajóiban kerekén fél évszázada írt prózai műveket olvashatunk. Rövid, felnőtteknek szánt meséket.

Lengyel József életrajzának adatai nem ismeretlenek olvasói előtt, ezért elég csak röviden felidézni azt az időszakot, amikor ezeket a meséket írta. Az írónak 1919-ben emigrálnia kellett, hónapokig Bécsben élt. A meginduló Írók Könyvtára szerkesztését vállalta el, s főleg emigráns magyar írók, költők műveit szándékozott megjelentetni. Végül csak három kötetet sikerült kiadni, közülük az egyik az övé volt, *Ó hit Jeruzsálem* címmel. 1923-ban jelent meg, egy verset és egy elbeszélést tartalmazott. (Az elbeszélés, a Gábrriel Lajos változásai elsőként szerepel a most megjelent Argonidész hajói című kötetben.) Ugyanabban az esztendőben — 1923-ban — Drezdában is megjelent Lengyel Józsefnek egy kötete, német nyelven, *Sternekund és Reinekund* címmel. Ez a könyv Stefan I. Klein fordításában elbeszélésekké átdolgozott, még inkább sajátos, újszerű hangon elmondott népmeséket tartalmazott. Olvashatók most az Argonidész hajóiban is.

„A népmese és a regény egy töről fakadnak. ... A mese témája: a hős világgá megy, megállja a próbákat, és győztesen tér haza. A regény tulajdonképpen ugyanez, csak a regényhős nem sárkányokkal küzd, hanem az »élettel«...” — írta más könyvről szólva Lengyel József, s átdolgozta a népmeséket. Nézzük röviden az Argonidész hajói írásait. A *Gábrriel Lajos változásai* című elbeszélésről mondta Lengyel József egyik életműelemzője: „...a novella, amely egy ember megőrülésének és tehetetlen öngyilkosságának történetét adja elő, szintén Lengyel világnézeti és morális válságáról beszél.” Mi, akik megismertük, megszoktuk és megkedveltük Lengyel József többi írását is, nem feledhetjük, hogy a kényszerű emigrációban levő, prózairói képességeit próbálgató, formáló, huszonnégy éves író művét illetik ezek a szavak. Ezt szem előtt tartva azonban ma is elfogadhatók.

Ha nem idegenkednék annyira attól a relatív, „összehasonlító” jelzőtől, hogy *legjobbak*, akkor a mostani kis kötet két írását illetném vele, *A könyv, a kert és a gyermek*, valamint a *Sternekund és Reinekund* címűeket. A kötetben szereplők közül ebben a kettőben figyelhető meg, véleményem szerint legjobban, Lengyel József írásművészetének — gondolva itt eddig megjelent összes írására — egyik leglényegesebb vonása: mindig valamely erkölcsi kérdést vesz célba, azaz mindent az emberi lélekben lejátszódó folyamatok felől vizsgál. Műveit olvasva megfigyelhetjük, hogy a hősökkel történő dolgok, a látszólag külsőséges események mindig visszaeredeztetetők vagy visszahatók belső emberi világukra. A *Sternekund* és *Reinekund*ban pedig az emberek belső, gondolkodás és felfogásbeli átalakulása után bekövetkező változást, a jövő társadalmát vetítette az író az olvasók elé. A teljes emberi és anyagi egyenlőségen alapuló társadalomét, sugalva egyúttal annak elkerülhetetlen bekövetkezését, valamint — saját részéről — igenlését. Az utóbbi, a személyes írói állásfoglalás nem szavakban található a műben, hanem megfogalmazási módjában, egész világában, hangulatában van benne. „Egyszer volt (vagy egyszer lesz) egy gyönyörű szép ország. Olyan nagy ország, hogy az egész földet magába foglalja, és ekképp nem is lehetnek ellenséges országok, hadat izenő királyok, rettenetes fegyverek” — írja a többi között Lengyel József. Figyeljünk: „vagy egyszer lesz” — mondja. És beszédek a jelzők is: „gyönyörű szép” országról beszél és „rettenetes” fegyverekről.

Ismerni kell ezeket a meséket a közben felnőtt új nemzedékeknek is, mert az értelmes életért, a tiszta és igaz emberségért, a minden körülmények közötti helyzet-állásért — csakúgy, mint későbbi műveiben — már ezekben is hitet tesz az író. Mindezt végiggondolva örülök, hogy az én fiatalabb nemzedékem a mostani újabb kiadásban már az egyéb Lengyel József-művek után találkozhatott ezekkel a korai írásokkal, mert így könnyebben és biztosabban értheti és értelmezheti a többit. (Magvető, 1973.)

Kertész Ákos: Névnap

Kertész Ákos divatos író lett. 1971 óta, amikor először jelent meg *Makra* című regénye. (Azóta már — megérdemelten — megjelent, sőt! elfogyott a könyv második kiadása is.) A *Makra* gyorsan befutotta azt az utat, amelyet, úgy látszik, mostanában végig kell járnia minden kiemelkedően jó, mai magyar irodalmi műnek. Egy változatát előadták a József Attila Színházban, s lassan befejezéséhez közeledik a belőle készülő film felvétele is. Már csak az hiányzik, hogy rádiójátékká, majd képregénnyé dolgozzák föl. Tévedés ne essék, nem bántani akarom. A kissé talán ironikus szavakat a regény iránti szerető féltés hozta ki belőlem. S hadd tegyem rögtön hozzá: Kertész Ákos minderről nem tehet. Alkotó művész, aki azért ír, hogy műveinek hatása legyen. Ehhez pedig az szükséges, hogy minél több emberhez eljussanak. Ő tehát csak kihasználta a felkínált, néha szinte ráerőltetett lehetőségeket. Régi „magyar átok”, hogy amikor valaki vagy valami miatt kisebb-nagyobb mulasztások terhelik a lelkiismeretünket, akkor adódó alkalommal egyszerre akarjuk pótolni az addig elmulasztottakat, s teszünk ezzel néha rosszat személynek és ügynek egyaránt, ahelyett, hogy eredeti szándékunk szerint jót tennénk. De most Kertész Ákos *Névnap* című új kötetéről akarok beszélni. Ez a kötet egy hangjátékot, hat elbeszélést, valamint a *Névnap* és az *Üvegkalitka* című kisregényt tartalmazza. Zömében nem új írások, 1960 és 1971 között születtek. Legfrissebb közülük az 1971-ben írt *Névnap*.

Azért kezdtem azzal, hogy Kertész Ákos divatos író lett, mert valószínűleg ennek köszönhető a *Névnap* című kötet, benne néhány olyan régebbi írással, amelyeket — színvonalukra gondolok — Kertész Ákos szerencsére már túlhaladt. És bármilyen furcsán hangzik, sőt talán ellentmondásnak tűnik ezek után; mégis jó, hogy a kötet megjelent. Mintha csak válasz akarna lenni azoknak, akik a *Makránál* „jöttek rá”, hogy van nekünk egy Kertész Ákos nevű, a maga útját becsülettel végigjáró s egyre jobb teljesítményt nyújtó írónk. S válasz azoknak is, akik csak a *Makrát* nézve, abból ítélve értékelték Kertész Ákos eddigi írói munkásságát. Ez a kötet a *Makrával* együtt szinte a teljes írói életét mutatja be, ízelítőt adva a hatvanas évek elején keletkezett írásaiból, megmutatva, hogyan haladt a novelláktól a kisregényen (Üvegkalitka) át a jól sikerült regényig (*Makra*), s érzékeltetve hangjátékírói képességeit is.

A *Makráig* jobbára szép, udvarias kritikák, „csendes” méltatások kísérték Kertész Ákos írói útját, fejlődését. Első novellás kötetét 1962-ben jelent meg, s azt három évvel később regény követte, a *Sikátor*, amelyből film is készült. Írtak róluk, értékük szerint méltatták azokat a könyveket, csak éppen alig akadt, akinek az írásából kiérződött volna az a felismerés, az a bizalom, amely majd a későbbi, teljes erejét mutató, azóta már „rendkívülinek” nevezett tehetségű írónak szól. A *Sikátorról* például Kertész egyik kritikusa — a *Makrát* méltatva — utólag helyesen állapította meg, hogy „már jó regény volt”.

A könyv utolsó írása az *Autók és utak* című hangjáték. Lényegre koncentráló, erős írás. Benne van az írói állásfoglalás, ugyanakkor nem mond ki mindent, meghagyja a hallgatóknak (ez esetben olvasóknak) a továbbgondolkodás lehetőségét, sőt szükségességét. Egy autóstapos fiatalember egyetlen napjába sűríti az eseményeket, a mondanivaló a fiú és az őt felvevő autósok közötti beszélgetésekben válik mind világosabbá. Az első sikeres stop után, amikor a Férfi veszi fel, a fiú még a jót, a tisztát, az igazat akarja. Még értelmes lázadásának lehetünk tanúi. Aztán mindegyik beszélgetopartnerétől „tanul” valamit. Kezdi megtanulni, mi minden tartozik „a rend”-hez, s egyre inkább elveszti önmagát. Alakoskodni kezd. Az utolsó „lázasága”, az Öreggel szemben, már értelmetlen. De vajon csak a fiú felelős mindezért? Nem. S Kertész Ákos írásának az ereje éppen abban van, hogy ezt érzékeltetni tudja. Az Öreg mondja az utolsó stopnál: „Mert az ifjúság a felnőtt generáció tükörképe. A fiatalok nem a levegőből veszik a magatartásukat, hanem a felnőttektől. Olyanok, amilyenné neveltük őket.” Az egész írás lényegében ezeknek a mondatoknak a bővebb megjelenítése, hiszen végigolvasva észrevehetjük, a fiú véleménye, s még inkább a magatartása aszerint alakul, ahogy és amit „megmagyaráznak” neki, „megértetnek” vele az útjába kerülő, nála felnőttebb emberek.

Az elbeszélések, egy kivételével (Kövek, 1967), 1960 és 1964 között íródtak. Nem mind elbeszélés, nem mind novella. A *Meleg van* az életképekhez áll közelebb, a *Kövek* kifejezetten tárca vagy még inkább karcolat. Oldottabb, mint a novellák, egy történetet mond el benne az író, anélkül, hogy a novelláktól megkivánható egyetlen drámai erejű szituációt s a sokoldalúan jellemzett figurákat felfedezhetnénk. Mindez nem baj, csak tény, amelyet rögzítenem kellett, hogy ne legyen félrevezető, amikor jobb híján ezt a hat írást együttesen mint „elbeszélések”-et említem. A kötetbe való felvételük nem egészen indokolt (a *Névnap* és az *Üvegkalitka* című két erős írást önmagában is szívesen láttam volna egy kötetben, még ha az vékonyabb lenne is a mostaninál). Mégis van bizonyos jelentőségük, történetesen az, hogy érzékeltetik Kertész Ákos témafeldolgozásának és stílusának változását, fejlődését.

Az *Üvegkalitka*, ez az 1968-ban írt kisregény, vagy még inkább nagyobb terjedelmű, szélesebb körben mozgó elbeszélés (melyik kisregény, sőt regény nem az?!), már az írói módszereit tekintve érett Kertész Ákost mutatja.

Az egész kötet kétségtelenül legjobb, legerősebb, legkidolgozottabb írása azonban a címadó *Névnap*. Mint az *Üvegkalitkát*, ezt is regénynek nevezik a kötetben, pedig ez is kisregény, s kezdésként körülbélül az előbbieket mondhatnám el róla. Pergő cselekményű írás, mintegy folytatása a Makrának, mondanám, ha nem akarnám elkerülni — éppen a korábban elmondottak miatt — az összehasonlítást. A tartalmáról, úgy hiszem, nem kell sokat mondanom, hiszen megjelent folyóiratban, aztán felvették az 1972-es *Körkép* című antológiába a novellák közé, színpadi változata is látható a József Attila Színházban.

Víg Gusztáv asztalos felesége hirtelen döbben rá, hogy lehet másképp, jobban, emberiben is élni, mint ahogy eddig léteztek. Nem törvény a korai megöregedés, a „szenvedélyektől mentes” élet, nem bűn a házastársak közötti szerelem, a kiválás a többiek közül. Megpróbálja ezt a másképpenélést, de az új életforma tisztavirág-életű lesz, mert visszahúzza a környezet, elsősorban a férje, visszaszorítják, elnyomják az átkos beidegződések. Vigné, azaz Magdolna egyedül nem tudja megvívni a harcát, hiányzanak mellőle a segítő szövetségesek. De ő ráébredt a ma emberéhez méltó, helyes életmódra, s arra, hogy megfelelő körülmények között idővel lehet és kell változtatni a korábbin. „... miért nem szokás, miért nem illik az, ami jó...” — teszi fel a kérdést Magdolna. S még megtoldja: „Azelőtt azt hittem, csak úgy lehet, ahogy élünk, nem is vettem észre, milyen rohadtul élünk, de most már tudom, hogy lehet másképp...” A kérdést tehát kimondta Kertész Ákos, s a választ nekünk kell rá megadni, mindnyájunknak. Az író ugyanis korunk egyik alapvető kérdését fogalmazta meg: hol tartunk, meddig jutottunk annak az életformának a kialakításában, amely a fejlődés során érvényüket veszített, felülmúlt, tarthatatlanná vált

szokások, gondolati beidegződések igáját leveszi az emberek nyakáról, mikor mer végre mindenki úgy élni, ahogy a több-kevesebb nehézség árán immár megteremtett külső körülmények megengednék, ha ugyanakkor a bennünk levő belsők nem akadályoznák?

A Névnap kitűnő írás. Igaz, hogy mondatszerkesztése, stílusa helyenként kissé gondatlan, de párbeszédeinek hangneme eredendően egyéni, s ami a lényeg: igazi epikus mű, amelyben a külső meg a szereplők gondolati és lelkivilágában lejátszódó belső történéseket egyaránt megtaláljuk, méghozzá úgy, hogy mindig a belsők a lényegesebbek. Ha csak ez az egy jó írás lenne a Névnap című kötetben, már akkor is irodalmunk, könyvkiadásunk nyereségének kellene tartanunk. (*Magvető, 1972.*)

MÁTYÁS ISTVÁN

Gergely András: Széchenyi eszmerendszerének kialakulása

1959-ben Barta István szerkesztésében és bevezető tanulmányával a Gondolat Kiadó megjelentette *Széchenyi István válogatott írásait*. E kiadás jelentőségét növeli, hogy fordulópontot jelentett Széchenyi felszabadulás utáni értékelésében. Barta a *Széchenyi-kérdést* boncolgató bevezetőjében érzékeltette, hogy a marxista történettudomány a Széchenyi-értékelés súlypontjául a húszas-harmincas években kifejtett tevékenységét tekinti, ellentétben korábbi állásfoglalásával, mely a 40-es években tanúsított magatartása miatt a korábbi Széchenyit is elutasította. „Nem azt a Széchenyit tiszteljük, aki a negyvenes években a forradalom felé haladó fejlődés elé vetette magát, hogy megállítsa, hanem azt a Széchenyit állítjuk példaképül ifjúságunk elé, aki a húszas-harmincas években minden kortársánál' világosabban ismerte fel a kor szükségleteit, s forradalmi tartalmú munkáival, haladó kezdeményezéseivel akarva-akaratlan elindítója lett a 48-as polgári forradalomhoz vezető fejlődésnek.”

Az előszó keltétől másfél évtized telt el. Mennyiben áll Széchenyi cselekvésre, gondolkodásra buzdító példaként ifjúságunk előtt? A „forradalmi tartalmú” munkák nem cím szerint ismeretesek-e csupán? A *Hitel, Világ, Stádium* több-e az iskola fülnek három, kissé misztikusnak hangzó szónál? Széchenyi nevéhez szinte automatikusan kapcsolódik ez a három könyvcím — a mögöttes tartalom nélkül. Baj ez, még ha tartalomként észrevétlenül érinti mindennapjainkat a Lánchíd, az Akadémia, vagy az országutat szegélyező szederfasor. Baj, mert politikai, társadalmi gondolkodásunk alapjait Széchenyinek — és Zrínyinek és II. Rákóczi Ferencnek — a közösség ügyét lelkiismeretesen és színvonalasan felölelő munkáival is hathatósan erősíteni lehetne. A *Hitel, Világ* és a *Stádium* gondolatébresztő, részleteiben pedig *izgalmas* olvasmány.

Meggyőzően bizonyítja ezt Gergely Andrásnak a Történettudományi Intézet *Értekezések* sorozatában megjelent munkája: *Széchenyi eszmerendszerének kialakulása*. A történelem szak mellett filozófiát végzett — Szegedről elszármazott — fiatal történész Széchenyi gondolkodásának tartalmát, e tartalom alakulását, fejlődését elemzi és kíséri végig az 1830-as évek közepéig, addig az időpontig, ameddig „kialakul koncepciója, amely (...) bizonyos határok között, az alapelvek változatlansága mellett, további módosulásokra és alkalmazkodásra képes”.

Gergely András értekezésében egyforma aránnyal szerepel a három nagy mű elemzése és a Széchenyi Ferenc örökségétől az 1828-as döntő élményig — (hitel-